

Л.Д.Якубова (Київ)

МОВНА ПРОБЛЕМА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕТНОКУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКИХ ГРЕКІВ (середина 20-х - 30-і рр. ХХ ст.)*

В той час, як державні установи воліли замовчувати проблеми "еллінізації", довкола неї з початку 30-х рр. точилася гостра суспільна боротьба. Вона розгорнулася між двома найбільшими центрами "грецького відродження" в СРСР: понтійським, з видавничим центром у Ростові-на-Дону (газета "Комуністич"), та українським (читай маріупольським), з філіями Центрвидаву в Харкові та Маріуполі й офіційним органом - газетою "Колехтivistич". На початку 1931 р. редакція газети "Комуністич" скликала зліт сількорів, які ухвалили рішення про видання газети та всієї літератури на понтійському діалекті. В середині 1931 р. воно було підтримане Конференцією греків-учителів Північно-Кавказького краю, які в своїй повсякденній роботі зіткнулися з тими ж проблемами, що й їхні українські колеги. Дані ухвали свідчили про те, що прокладене 1926 р. річище національно-культурного розвитку грецької діаспори СРСР реально його не вмещувало, окремим грецьким громадам були притаманні відчутні національні (зокрема мовні) особливості, що їх не можна було відмінити жодними урядовими постановами, в кожній з них набирали обертів відцентрові тенденції.

Грецька спільнота не скрізь прихильно поставилася до рішень "Комуністка", адже до 1931 р. лише видавництво в Ростові-на-Дону обслуговувало грецьке населення СРСР літературою на димотиці, як періодичною, так і навчальною. Того ж року вчителі Грецького Педагогічного Технікуму та семирічки м. Батум засудили "сепаратизм редколегії газети "Комуністич" і в листах, розісланих по всій країні, закликали "покласти край хаотичному стану речей і приборкати "ліваків", які геть зарвалися"³³. Проте, незважаючи на свою актуальність, питання "про запровадження на практиці єдиного діалекту для... грецького населення..." на початку 30-х рр. остаточно не було з'ясоване. Саме виникнення дискусії про мовну орієнтацію греків в СРСР було досить симптоматичним, адже це свідчило, що окремим грецьким громадам накопичили достатньо сил для усвідомлення й висловлення власних культурних сподівань, проте жодна з них не була спроможною відтворити культуру в цілому, й мови зокрема, на достатньому рівні. Що ж до реальної проблеми, що полягала в неспроможності офіційної димотики стати мовою спілкування між грецькими громадами СРСР, об'єднуючою й спрямовуючою силою процесу консолідації ебциог грецької культури (адже всі громади зберігали тенденцію до культурної консервації), то вона залишалася найсуттєвішим чинником етногенезу грецької меншини в країні, спрямовувала його неприродним шляхом, впливаючи на всі сфери культурного життя грецьких громад, освіту перш за все.

Прагнення союзного уряду вирішити мовну проблему для всіх грецьких громад Союзу "одним махом" стало нездоланною перепорою на шляху організації в Україні освіти грецькою мовою. Відсутність власної видавничої бази сковувала ініціативу українських освітян. Перший етап елінізації, який в Україні розпочинався на підручниках "Неа Зої" грецького видавництва у Ростові-на-Дону, захлинувся. Виявилось, що в цих посередніх за якістю підручниках маріупольським грекам незрозумілою була принаймні третина слів. За відсутності словників робота з ними ставала неможливою навіть для вчителів. На запитання батьків своїх учнів: "Чому діти повинні вивчати мову, якою вони не зможуть скористатися ні вдома, ні в суспільному житті?", - вони давали лише одну відповідь: "Така національна політика Радянської влади".

Питання відсутності відповідної навчальної літератури грецькою мовою ставало дедалі гострішим. Протягом усієї другої половини 20-х - першої половини 30-х рр., тобто з моменту утворення національної за формою народної освіти і

Закінчення. Початок див.: Укр. іст. журн. - 2004. - № 2.

майже до її ліквідації, в Україні відбулися дві шкільні реформи, а **грецька школа животіла без навчальної літератури^ та іншого шкільного приладдя національною мовою**. Вже в грудні 1928 р. Маріупольське ОБНМ забракувало ростовські підручники й ухвалило: "1) скласти підручник місцевою мовою з постійним додаванням новогрецьких слів; 2) видати російсько-еллінський словник; 3) розробити нові підручники на місцевих мовах; 4) провести перепідготовку вчителів"³⁵. Зрозуміло, що розробити навчальну літературу, не завершивши дослідження еллінських мов Приазов'я хоча б у загальних рисах, було неможливо. В той же час не могло бути мови й про затримку чи хоч якесь гальмування еллінізації, адже вони дорівнювалися дискредитації не лише культурних можливостей Країни Рад, а й загального національно-культурного курсу.

В таких стресових умовах зацікавлені сторони починають похапцем і марно шукати відповідну літературу по території СРСР: у Закавказзі та Криму, які в культурному плані значно відставали від самої України. Одночасно запроваджувачі еллінізації Закавказзя і Криму намагаються отримати таку саму літературу з України. І всі розуміють, що такої літератури, яка відповідала б культурним вимогам кожної окремої грецької громади з її своєрідною мовою, **не існує**. Як певна альтернатива, виникає думка про необхідність імпорту навчальної літератури і вчителів з Греції, що, по суті, як ми бачили раніше, не могла вирішити мовну проблему греків СРСР та України як таку й була приречена з політичного погляду.

Еллінізація зайшла в глухий кут вже на межі 20 - 30-х рр. відразу в усіх районах проживання грецької етнічної меншини. Запровадження новогрецької мови у початковій, а з 1930/31 навчального року і семирічній школі просувалося необоротно й планово на тлі надзвичайно низької кваліфікації викладачів і майже повної відсутності навчальної літератури.

У своїй статті "Культурне будівництво серед греків УСРР", яка згодом у скороченому варіанті увійшла до книги "Греки в УСРР", С. Ялі визнавав, що еллінізація не була кадрово забезпечена. Греками за походженням було 36% учителів Приазов'я, проте вони володіли лише місцевою розмовною мовою. Сподівання уряди на те, що їх можна буде швидко перепідготувати, виявилися марними. Вивчення новогрецької - справа копітка й тривала. Вчитель, зайнятий у школі на повну ставку, фізично не міг якісно опанувати новогрецьку. Розбіжність між місцевими еллінськими мовами й димотикою ще більше ускладнювала суто технічну сторону проблеми. На практиці підготовка вчителів, які мали здійснювати еллінізацію, відбувалася формально і похапцем. З позицій сьогодення їх можна назвати вчителями новогрецької лише умовно.

Ось як змальовував ситуацію сам С. Ялі: "Перепідготовка" вчителів, власне, полягає в тім, щоб ліквідувати свою неписьменність грецькою мовою за букварем, призначеним для першої групи шкіл соцвиху; а вчителі 2-ї й 3-ї груп, крім того, проходили 2 та 3 частини грецької читанки "Неа Зої"... Треба відверто сказати, що при сучасній перепідготовці грецьких учителів (які ніколи не знали грецької абетки) шляхом короткотермінових курсів, кваліфікація вчителів буде залишатися обурливо низькою, якщо вони на цих короткочасних курсах отримують знань рівно стільки, скільки повинні дати дітям школи"³⁶.

Становище національної школи досить яскраво було змальоване співробітником газети "Колехтівістіс" І.С.Коранді, який писав до редакції газети "Правда": "Грецькі села буквально голодують через відсутність літератури на рідній мові..., у школах з одним підручником навчаються 30 - 40, а то й 50 чоловік, а наші досягнення - одна газета на двох сторінках, що виходить один раз у п'ять днів, та дитячий журнал*. До 15-ї річниці Жовтня не змогли випустити для них ні одного підручника".

Місцеві та центральні нацменівські установи також добре знали реальне становище речей. Ось як у 1929 р. змальовує досвід еллінізації в Сталінському окрузі окружне бюро національних меншин: "Еллінські групи є по Велико-

Газета видавалася маріупольськими діалектами, а журнал - димотикою.

Янисольському та Старобшівському районах, зорганізовано їх три роки тому (1925 р.), учбовим приладдям постачаються погано, цебто маємо тільки букварі „„, незважаючи на те, що там є вже треті групи. Мова цих підручників значно різниться від місцевого жаргону. Вчителями працюють місцеві греки, перепідготовлені на Маріупольських всеукраїнських курсах. Ці курси при своїй короткотерміновості та недостатній організації в розумінні внутрішнього змісту роботи не могли належною мірою підготувати необхідні кадри вчителів. Еллінізація провадиться лише по шкільній лінії, тому для розвитку цієї справи немає відповідних умов. Грецьке населення бажає мати семирічку, а також ВУЗ. Враховуючи все сказане, цебто відсутність підручників, різницю мов, відсутність достатньої кількості вчительських кадрів, а також відсутність перспектив мати еллінську семирічку та ВУЗ, населення налаштоване проти еллінізації...“³⁷.

З початку 30-х рр., після започаткування в Маріуполі видання грецьких газет "Колехтівістіс" і "Колхознікос" учителі були змушені використовувати при викладанні грецьку періодику, що стало єдиним можливим на той час шляхом компенсації відсутності навчальної літератури аж до ліквідації грецьких шкіл у 1938 р.

На 1933 р., коли наступ на "прояви місцевого націоналізму" набув форми суспільної істерії, "грецька проблема в Україні" стала очевидною ознакою суспільного і культурного життя грецької етнічної меншини. Влітку 1933 р. у своїй статті "З питань національної політики на Україні" В.П.Затонський зазначав: "Мабуть, що найскладніша справа з усіх нацменшостей України з маріупольськими греко-еллінами, а саме тим, що їх діалект відрізняється навіть від діалекту греків чорноморських (понтійських), тим більше від мови самої Греції. Ми не повинні ставити вимоги щодо їх асиміляції російською або українською культурою, але тоді вже хай еллінізуються, тобто приймають мову, що є літературною мовою трудящих мас Еллади та компартії Греції. Цією мовою (демотике) готуємо для них підручники"³⁸. Таким чином уряд України висловив цілковиту безпорадність стосовно вирішення основної етнокультурної проблеми маріупольських греків-еллінів - мовної, і схилився до асиміляції маріупольських греків химерною, неіснуючою культурою грецького пролетаріату.

В другій половині 30-х рр. ця історія знайшла своє логічне завершення. Через дев'ять років після початку "грецизації", у 1935 р. Грецьким видавництвом Донбасу було видано нарешті перші підручники для грецьких шкіл України³⁹: "Алфавіт" А. Димитріу та "Грамматика й морфологія" Н.Моїсидіса. У 1936 р. вийшла ціла низка підручників, у тому числі: "Буквар грецької мови" та "Хрестоматія грецької літератури" (2 ч.) А.Димитріу; "Підручник грецької мови" та "Грамматика грецької мови для дорослих" Г.Ф.Левкопулоса; "Грамматика і правопис грецької мови" Н.А.Моїсидіса; "Арифметика" та "Збірник арифметичних задач і вправ" Н.С.Попової; "Географія" Л.Г.Терехової, В.Г.Ерделі; "Природознавство" Е.Г.Тетерева. Нарешті раніше лише номінально "грецькі" школи півдня України отримали реальну можливість стати справді національними, адже всі дисципліни початкової школи тепер можна було вести новогрецькою. Проте на той час димотика радянських греків стала такою ж штучною, як і критикована раніше катаревуса, адже вона була однаково чужою і народу Греції, й українським грекам (тому що за своєю суттю то була не рідна мова). З іншого боку, вона таким чином втратила властивості природної *койне* ("загальної мови"), завдання якої полягає в тому, щоб люди, які розмовляють на споріднених мовах чи діалектах, могли вільно спілкуватись одне з одним, не втрачаючи при цьому своєї самобутності.

На кінець 30-х рр. справа запровадження димотики в культурне життя греків України зайшла в глухий кут. Складність полягала не лише в розбіжності димотики і місцевих діалектів грецьких громад, які при відсутності єдиного еллінського культурного поля не відчували необхідності об'єднання, а, навпаки, штучно протиставлялися на поталу політичним іграм урядів СРСР та Греції. Врешті-решт уряд СРСР, зокрема України, виявився неспроможним ані керувати, ані контролювати етнокультурні процеси в середовищі маріупольських греків.

Ця обставина сприймалася державним керівництвом як потенційна небезпека розвитку місцевого сепаратизму, адже тотальний контроль держави над усіма сферами життя власного народу на той час став основою основ існування СРСР.

Запровадження димотики, як мови міжетнічного спілкування грецьких громад України та СРСР, значно ускладнило й технічну сторону роботи навчальних закладів, видавничих і культурних осередків. Основною перешкодою в їхній діяльності став вимушений, але ні організаційно, ні соціально не обґрунтований полілінгвізм. Досить сказати, що в сільських школах протягом щонайбільше 7 років діти вивчали російську, українську, одну з іноземних мов, а також димотику при одночасному широкому застосуванні в навчальному процесі одного з місцевих еллінських діалектів (безписемного). Не важко собі уявити досягнення учнів у таких школах, при відсутності до того ж необхідних підручників і кваліфікованих учителів. Низька якість освіти, отриманої в них, зводила нанівець реформаторську діяльність уряду в галузі народної освіти, дискредитує саму ідею реформування, живлячи незадоволення населення урядовими заходами, збільшуючи соціальну базу русифікації.

Наприкінці 30-х рр. державні структури також зневірилися у своїй здатності вирішити "грецьку проблему". Шляхом її розв'язання було обрано згортання політики еллінізації як такої, винищення її запровадлювачів.

Вичерпний аналіз причин згортання еллінізації, викликаних нею ускладнень і суперечностей у культурному житті маріупольських греків знаходимо в особистій справі Г. Костопрва, за матеріалами якої він був репресований. Ми не випадково наводимо нижче значний за обсягом витяг з неї (в українському перекладі). Це не власні слова видатного національного поета маріупольських греків, а лише підписаний ним обвинувальний висновок уряду країни проти самого себе, в якому останній перекалав власну відповідальність за похибки політики еллінізації на тих, хто лише виконував його розпорядження. Вся діяльність по запровадженню димотики кваліфікувалася в справі як підривна, шкідницька робота. Зокрема, зауважувалося: "Підривна робота будувалася наступним чином:

у школах насильницьки запроваджувалася еллінська мова без урахування особливостей місцевого діалекту маріупольських греків або, вірніше, наперекір шим особливостям:

підривна політика в галузі мови запроваджувалася, крім шкіл, також у газеті і державному грецькому театрі:

підтримувалося одночасне паралельне існування деох мое (місцевого діалекту й "димотики") у школі, в побуті та літературі, дезорієнтувалися грецькі маси, вчительство та учні. Припускалося паралельне видання підручників для грецьких шкіл (від 4 до 7 класу) і великої кількості художньої літератури мовою "димотики". чужою й незрозумілою широким масам місцевого грецького населення, що було результатом яскраво вираженої орієнтації на буржуазну культуру Заходу...

...В школах ... почала запроваджуватися ця мова, що, з одної боку, відривало дітей від батьків, створюючи взаємне непорозуміння, а з іншого. - надзвичайно ускладнювало засвоєння дітьми цієї мови, яка формально вважалася рідною, а по суті - була іноземною.

Таке становище, коли в школах запроваджувалася чужа й незрозуміла мова, а будь-яка робота поза школою по ліквідації неписьменності саботувалась, і доросле населення залишалося неписьменним рідною мовою, створило ґрунт для незадоволення населення національною політикою комуністичної партії і радянського уряду. Досить сказати, що до цього часу (1938 р. - Лет.) рідною широким масам трудящих греків мовою не було видано жодного примірника букваря.

Політика впровадження в школах і серед населення мову, закордонних греків "димотики". яка, природно, не давала ефективних результатів, адже педагоги грецьких шкіл самі не володіли цією мовою і фактично викладали в школах на місцевому діалекті. Шала можливість окремим керівникам організації¹⁰, зокрема Лео⁴¹ підняти питання про необхідність імпортувати викладачів (для грецьких шкіл до

СРСР з Греції, що явно дискредитувало заходи радянської влади в питаннях будівництва грецької національної культури.

Протягом семи років це актуальне питання про мову виникало десятки разів і десятки разів залишалося невирішеним. Поборники "димотики"... ізолювали це питання від широких мас населення, зберігаючи таким чином ідею впровадження димотики від провалу. За весь час трудящі - колгоспники, колгоспниці, вчителі сільських шкіл і так далі до обговорення питання про вибір мови не притягувалися жодного разу⁴². Для участі у вирішенні цього питання використовувалося лише вузьке коло людей з редакції (газети "Колехтівістіс". - Авт.), Педтехнікуми (Маріупольського грецького. - Авт.), грецького театру... Думка цих людей подавалася як вираження думки мас.

Цей самий метод, метод відриву та ізоляції мас взяла за основи своєї діяльності і Нейтралета комісія нового алфавіту при ЦВК СРСР, яка розробляла питання про єдину мову греків СРСР... Вона дійшла висновку, що "трудящі греки СРСР вважають, що їхньою спільною мовою має бути димотика"... Після рішення Комісії (1933 р.) за своєю сутністю половинчастого, яке допускало на практиці двомовність, "суперечки" тривали, руйнуючи роботи шкіл, школи топталася на місці, вчителів, які б володіли мовою, не було, учні закінчували десятирічки з таким рівнем знань, який позбавляв їх можливості вступати до технікумів і продовжувати навчання...

Було визнано за доцільне видавати в Маріуполі підручники, ніби, у зв'язку з особливостями місцевого діалекту, позаяк ростовські підручники сприймалися складно. Проте при виданні підручників ця особливість була врахована лише до 3-го класу. В подальшому ж відбувся різкий перехід на 100% "димотики". Це створювало принциповий розрив між окремими віковими етапами виховання і навчання грецької молоді, причому, перший підготовчий етап зводився нанівець.

Знаючи про слабе засвоєння "димотики". Донецьке обласне грецьке видавництво орієнтувалося при випуску видавничої продукції, головним чином, на дімотику, плануючи випуск більшості книг художньої літератури цією мовою. Продукція ця, не користуючись попитом, залежувалася на складах видавництва мертвим капіталом. Окремі книги, видані тисячними накладками ("Політекономія" Сесаля - 5000 прим), навіть не надходили в продаж, залишаючись на складах видавництва"⁴³.

Так цинічно й жорстоко урядовці країни звинуватили ентузіастів національно-культурного відродження маріупольських греків. Вони намагалися надати нового поштовху культурному життю цієї меншини за допомогою димотики, і їх звинуватили у виборі саме цього шляху, незважаючи на те, що останній був нав'язаний їм урядом країни в 1926 р.; на те, що, постійно перебуваючи в центрі критики рядових мешканців грецьких сіл, учительства, науковців, цей шлях уперто захищався й штучно впроваджувався урядом протягом 1926 - 1937 рр. Лише вичерпавши всі можливості реально впливати на хід етнокультурних процесів у країні, втративши будь-який інтерес до сфери міжетнічних взаємин, комуністичний уряд вирішив національне питання і "гордітв вузол" етнокультурних проблем шляхом денационалізації життя країни.

Постанови РНК УРСР і ЦК КП(б)У "Про обов'язкове вивчення російської мови в неросійських школах України" (20.04.1938 р.) та РНК УРСР "Про реорганізацію особливих національних шкіл, технікумів, Одеського німецького педагогічного інституту і особливих національних відділів і класів у школах, технікумах І ВУЗах УРСР" (29.06.1938 р.) припинили не лише політику коренізації, а й багаторічні й не завжди вдалі спроби реформування грецької мови в Україні. Згідно з цими постановами, в Україні припинили свою роботу 6 початкових, 3 неповні середні, 2 середні грецькі школи та 5 початкових, 9 неповних середніх і 7 середніх мішаних шкіл.

У травні 2001 р. виповнилося 75 років з моменту прийняття Першою всесоюзною нарадою з питань освіти та культурного будівництва серед греків СРСР рішення про визнання димотики єдиною офіційною, письмовою й розмовною мовою греків СРСР. В етнічній долі маріупольських греків воно відіграло непересічну роль. З жалем доводиться констатувати, що від початку прогресивна новаторська політика еллінізації, метою якої було національно-культурне відродження радянських греків, завдяки цьому рішенню була скерована псевдореволюційним, хибним шляхом. В Україні 1925 р. еллінізація розпочиналася за унікальних Історичних обставин, на тлі невивченості маріупольських греків як специфічної етнокультурної спільноти, запущених культурних проблем громади, відсутності національних організацій і національного проводу, невизначеності національно-культурних прагнень. Складність ситуації яскраво і поки що політично не деформовано була змальована С. Ялі у статті "Про умови національного відродження грецької народності": "Чи є якийсь сенс відроджувати народність, що не має писемності, тим більше, якщо, як дехто думає, маріупольські греки майже забули рідну мову і втратили багато рис національного побуту... Перед нами народність, що перенесла століття національного пригнічення, але зберегла в собі ще низку самостійних, лише їй притаманних, особливостей. А без відродження рідної мови та рамок її застосування розвиток грецької народності не зможе йти достатньою мірою вперед, він буде уповільнюватися. Нехай поруч із нагальною потребою переходу на рідну мову є ще багато труднощів для цього переходу. Потрібно останнє подолати й створити будь-що умови для відродження грецької національності. Немає сенсу залишати її напризволяще, очікуючи, щоб вона сама по собі зникла"⁴⁴,

Підсумовуючи досвід еллінізації в Україні, її проблеми, результати, вади, слід визнати, що, як це не парадоксально, **визначальною проблемою, яка привела еллінізацію до невдачі, яка стримувала етнокультурний розвиток маріупольських греків протягом 200 років і продовжує його стримувати зараз, є етнокультурна, перш за все мовна, специфіка маріупольської громади.** Завдяки відмінності маріупольських говорів від новогрецької, суттєвим особливостям матеріальної та духовної культур, які трансформувалися за радянських часів, врешті - своїй ментальності, маріупольська громада не монтувалася на еллінський культурний ґрунт. Слід визнати, що українські греки 20-30-х рр. ХХ ст. перебували значно ближче до субкультури Південної України, аніж до культури Греції. Політичний фактор поглиблював і робив нездоланною прірву між національно-культурним поступом маріупольських греків і народу Греції, які на той час уже більше 150 років не мали регулярних культурних зв'язків.

Культурна ситуація маріупольських греків була чи не найскладнішою з усіх національних меншин України. З одного боку, розбіжність мов означала вимушену асиміляцію маріупольських греко-еллінів спорідненим народом у разі їхнього переходу на новогрецьку (димотику). З іншого, - національно-культурний розвиток на власній мовній основі на той час також був неможливий з багатьох причин, а саме: маріупольські говори були не вивчені; їх було щонайменше п'ять на 45 тис. населення, а загалом у кожному селі існували певні мовні відмінності; незважаючи на різноманіття говорів, у Північному Приазов'ї та Україні загалом не було соціальних і культурних потреб у консолідації говорів, існуванні загальноетнічної мови спілкування грецької діаспори, роль мови міжнародного спілкування виконувала російська; мовне питання вирішувалося в межах усього Радянського Союзу, де, окрім маріупольських греків мешкали понтійські, кримські греки, незначна частка емігрантів, які володіли новогрецькою; держава ні технічно, ні культурно не могла забезпечити культурний розвиток кожної грецької громади на власному мовному ґрунті; держава не була зацікавлена у самовідтворенні малопотужних у культурному відношенні громад та їхньому перетворенні на самостійні етноси; запровадження димотики, як мови міжетнічного

спілкування греків СРСР мало для комуністичного уряду певний, важливіший за етнокультурне відродження грецьких громад, політичний зміст.

З технічної точки зору, запровадження димотики до навчального процесу призвело до фактичного полілінгвізму в грецьких національних навчальних закладах. У початковій школі вивчали, викладали або використовували новогрецьку димотику, місцевий діалект, російську та українську мови. Що ж до семирічок і спеціальних навчальних закладів, то до вищезгаданих мов додавали ще й іноземну. Надзвичайний різнобій у навчальних програмах, та обставина, що, вступаючи до шкіл, грецькі діти погано володіли російською, практично не знали української та новогрецької мов, низька кваліфікація вчителів катастрофічно знижували рівень знань, здобутих у таких школах. Додамо лише, що багатомовність, яка потребує високого технічного (навчальна й методична література) й кадрового забезпечення, а також відповідного культурного рівня населення, недосяжна в школах навіть у наш час.

Що ж до народної мови маріупольських греків, то вона продовжувала жити, але знову, як до революції російською, так тепер димотикою штучно витіснялася до сфери побуту. Різні верстви приазовських греків час від часу висловлювали незадоволеність "грецизацією", наголошували на штучності реформи, незрозумілості димотики. Ця обставина викликала сумніви щодо правильності обраного шляху (мається на увазі орієнтація на новогрецьку мову), а після 1933 р. почулися закиди стосовно насильницької "грецизації", насадження в грецьких селах Приазов'я "чужої й незрозумілої широким масам грецького населення мови димотики".

Очевидно, що за відсутності достатніх місцевих культурних сил визнання димотики єдиною розмовною мовою греків України та СРСР було помилковим. Ідеологічні ігри радянського уряду в даному випадку поставили "еллінізацію" в Україні у безвихідь. У Радянському Союзі явно не було можливостей для здійснення проголошеного реформування новогрецької мови, ось чому сподівання на його запровадження власними силами за відсутності такої ж реформи в Греції були нереальними. Разом з тим, враховуючи існування в межах СРСР декількох грецьких громад, перспективна орієнтація на літературну мову Греції не мала альтернативи. З часом димотика (за умов еволюційного розвитку політики коренізації в Україні, вирішення "мовної проблеми" в Греції, регулярного вільного культурного обміну між країнами) могла забезпечити і певне збереження місцевої мовної традиції, і збагачення її через взаємовплив з мовою спорідненої мовної групи, і розширення сфери культурного спілкування греків Приазов'я.

Сама еллінізація просувалася дуже важко, але мала певні позитивні наслідки. Найважливішим серед них однозначно слід визнати підвищення престижу еллінських мов Приазов'я, створення і зростання ромейської літератури. Поява творів молодих письменників (Г.Костопрва, Д.Теленчі, К.Галла, М.Тишлека, О.Чибарова, К.Пастура) багато важила в процесі національного відродження греків Приазов'я. Звісно, не всі з них мали високу літературну цінність, але свідчили про невичерпаність образотворчих можливостей, як маріупольської грецької громади, так і її демотичних мов. Після Леонтія Хонагбея і Дмитра Богадиці в той час було зроблено найзначнішу спробу створення художньої ромейської літератури та надання ромейській мові статусу літературної мови греків України. За часом вона припала на складний історичний період, на якому актуальними були завдання етнічної консолідації і в Греції, і в СРСР, а тому даний процес набув суперечливого характеру.

На думку українського уряду, в Україні реальністю стала "грецька проблема". Проте це було справедливо лише почасти. Найімовірніше, відбувався процес поширення сфери впливу димотики на грецьку діаспору УСРР, який при недостатніх культурних силах і можливостях, природно, просувався дуже повільно, для його здійснення і завершення був потрібний значно довший історичний період. Вимоги та сподівання уряду за цих обставин були явно завищеними. А метод "підхльостування" у створенні "грецької пролетарської культури" відсутніх наслідків не давав.

Після завершення "великого ривка", здійснення Індустріалізації та колективізації "грецька проблема в Україні" стала плямою на сяючій картині соціалістичного будівництва. У сукупності з необхідністю врегулювання міжнаціональних суперечностей, викликаних згортанням політики коренізації, це призвело до переслідування ідей національного відродження.

Політика "еллінізації" в Україні загострила проблему етнокультурного виживання нечисленного народу. Епохальність наслідків державної національної політики щодо греків у досліджуваній період була не в "еллінізації" як такій, не в недоліках і помилках при її запровадженні, а в тім, що вона показала: ні уряд, ні суспільна думка (як у нашій країні, так і в Греції) не були готові до того, щоб сприймати приазовських греків як самостійний етнос, який при бажанні мав право розвиватися власним шляхом. У концентрованому вигляді дану культурологічну позицію висловив В.П. Затонський. Вона, між іншим, панує і в наш час. Досі актуальним залишається також і питання етнокультурного виживання маріупольських греків. Мовна проблема залишається питанням номер один у низці заходів по забезпеченню етнозбереження маріупольських греків. Хоча в наш час, здається, зацікавлені сторони чекають, коли, за словами С.Ялі, "вона вирішиться сама по собі" разом із зникненням її відтворювача.

³³ ЦДАВО України. - Ф.1, оп. 20, спр. 4171, арк. 46.

³⁴ Практика здійснення еллінізації на початку 30-х рр. показала, що другою її невід'ємною складовою, поряд з підготовкою педагогічних кадрів, є видання літератури національними мовами. Забезпечувати населення виданнями грецькою мовою мав Центрвидав УСРР у Харкові. Про результати його діяльності можна судити на підставі даних про обсяг продукції". У 1930 р. грецькою мовою було видано 1 брошуру (обсяг 1 др. арк., наклад - 4 тис. примірників). 1931 р. видавництво випустило вже 19 найменувань продукції грецькою мовою, обсягом 60 др. арк., накладом 38 тис. примірників. Разом з тим про будь-яке задоволення попиту на національну літературу говорити не доводилося. В доповідній записці до Ради Національностей ЦВК СРСР 1931 р. зазначалося: "Видання нацменлітератури в Україні перебуває у край тяжкому становищі і не в змозі задовольнити потреби широких верств трудящих у навчальній та політосвітній літературі". (Див.: ЦДАВО України. Ф. 413, оп.1, спр. 562, арк.36,63; спр. 555, арк. 51; спр. 589, арк.134.)

В листопаді 1930 р. було закладено поліграфічну базу грецької газети "Колехтівістіс" у Маріуполі. Вона, як передбачалося, повинна була в 1932 р. використовуватися для видання гасел, невеликих журналів в-підручників. 1931 р. нею видавалася пересувна передовичка "Махітікос колхознікос", що висвітлювала здійснення колективізації в грецьких селах. Робота видавництва, що до літа 1932 р. не мало навіть шрифтів, неодноразово ревізувалася ЦКНМ та Укрдержнацменвидавом, проте залишалася незадовільною. Відбитком складної ситуації була й часта зміна редакторів газети. Першим із них у 1931-1932 рр. був Ф.Г.Ялі (1899-1938). В 1932 р. змінилося два редактори: О.М.Димитріу (1896-1938) та Л.Л.Лео (? -1938). Лише влітку 1932 р. видавництво налагодило випуск журналу "Неос Махітіс" (див.: ЦДАВО України. Ф. 413, оп.1,спр. 557, арк. 320).

Незважаючи на труднощі, порівняно з 20-ми роками, чисельність періодичних видань грецькою мовою на початку 30-х рр. відчутно зросла. Проте організація грецьких філій Центрвидаву в Маріуполі та Харкові, випуск періодики не вирішили основної проблеми - видання достатньої кількості навчальної літератури. Грецька школа працювала без відповідної навчальної літератури протягом усього часу свого існування. Доповідна записка Маріупольської окружної інспектури наросвіти, датована 27.09.1928 р., зберігала свою актуальність аж до 1936 р. В ній читаємо: "...Не дивлячись на неодноразові заяви про те, що запровадження еллінізації може зірватися, якщо школи не будуть забезпечені підручниками, ми й досі їх не маємо. Наше замовлення на підручники для еллінських шкіл залишилося невиконаним. Всі видавництва (Москва, Харків, Ростов) повідомили, що грецьких підручників немає. Таке становище зриває всю нашу роботу в галузі проведення еллінізації, й ОкрІНО, не маючи іншого виходу, повинна буде піти неприпустимим шляхом, почавши знову русифікувати еллінське населення" (див.: ЦДАВО України. Ф. 413, оп.1, спр. 369, арк.143).

³⁵ Там само, спр.283,арк.189.

³⁶ Там само, спр.382, арк.50-51.

³⁷ Там само, спр.397, арк.31-32.

⁵Затонський В.П. З питань національної політики на Україні//Більшовик України.- 1933.- №9 -10. -С.114.

³⁹ До цього на території України використовувалися підручники, видані в Ростові-на-Дону, які через розбіжності між мовами понтійських і приазовських греків були неприйнятними для грецької діаспори України.

⁴⁰ Мається на увазі міфічна "Грецька повстанська шпигунська контрреволюційна організація", за матеріалами якої був засуджений Г.Костоправ. Докладніше див.; *Насєдкіна Л.Д.* Сталінські репресії проти греків України в 30-ті роки//За міжнаціональну злагоду проти шовінізму та екстремізму. - К., 1995. - С.83-87.

⁴¹ Лео Леон Леонович у 1932 р. був редактором газети "Колєхтівістс", на момент арешту в 1938 р. - працівник Донецького обкому партії.

⁴² Не відповідає дійсності. Про дискусії з мовного питання докладніше дивись: *Якубова Л.* Маріупольські греки (етнічна історія) 1778 р. - початок 30-х років ХХ ст. - К., 1999 р.

⁴³ Архів СБУ. КДБ. Донецька область. - Спр. 11639. - Т.1. Арк. 42-46.

⁴⁴ Наша Правда. - 1925. - 17 септября.